

Maria Miduch

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
mariamiduch@gmail.com

ORZEŁ I LEW JAKO DWIE PRZECIWSZTAWNE
SOBIE SIŁY CZASÓW OSTATECZNYCH
W CZWARTEJ KSIĘDZE EZDRASZA

THE EAGLE AND LION IN 4 EZRA: TWO OPPOSING POWERS
OF THE ESCHATOLOGICAL ERA

STRESZCZENIE

SŁOWA KLUCZE

Czwarta Księga Ezdrasza jest jedną z żydowskich apokalips apokryficznych powstałych po zburzeniu świątyni jerozolimskiej. Jest ona teologiczną refleksją nad trudną rzeczywistością, jaka stała się udziałem Żydów. Posługując się symbolami, autor stara się przekazać odbiorcom swoją wizję świata. Sięga on także po symbole zoomorficzne. Wizja orła i lwa wpisuje się w koncepcję apokaliptyczną. Jest symbolicznym przedstawieniem siły zła, która w końcowym etapie dziejów zostanie pokonana przez mesjasza. Zoomorficzne symbole, których używa autor, są łatwe do rozszyfrowania, szczególnie dla żydowskich czytelników I wieku po Chrystusie.

apokaliptyka;
wizja orła i lwa;
Czwarta Księga
Ezdrasza;
apokryfy

The Fourth Book of Ezra is one of the Jewish apocryphal apocalypses, written after the destruction Jerusalem Temple. It is a theological reflection on the difficult reality in which Jews participate. The author of 4 Ezra employs symbols in order to project a particular vision of his world, especially zoomorphic symbols. These were not only easy for his first century Jewish readers to relate to but also simple for them to identify and interpret as to their meaning. The Vision of the Eagle and the Lion is a key element of the apocalyptic concept of the book: It symbolizes the power of evil, which is nevertheless defeated by the messiah.

apocalyptic;
vision of eagle and
lion; IV Book of
Ezra; apocrypha

Czwarta Księga Ezdrasza zachowana do naszych czasów jako łaciński przekład hebrajskiego dzieła¹ jest doskonałym przykładem żydowskiej apokaliptyki, która nie weszła do kanonu świętych ksiąg zarówno judaizmu, jak i chrześcijaństwa². Bogata w myśl teologiczną, prezentująca oczekiwania i tęsknoty narodu wybranego Czwarta Księga Ezdrasza stanowi interesujący materiał do badań podejmowanych na gruncie hermeneutyki biblijnej. Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie jednej z wizji zapisanych w ezdraszowej apo-

¹ Łaciński przekład księgi jest najbardziej popularny. Zachowała się ona także w przekładach: syryjskim, etiopskim, arabskim, gruzińskim, ormiańskim oraz w dialekcie sahidyckim. Por. Mędała, *Wprowadzenie*, 153.

² Ezdrasz, jako ciesząca się dużym autorytetem postać biblijna, może się poszczycić wieloma księgami przypisywanym jego autorstwu. Księga, o której mówimy, nazywana była w tradycji bardzo różnie, ostatecznie ustaliła się nazwa Czwarta Księga Ezdrasza. Por. Rubinkiewicz, *Apokryfy*, 375.

kalipsie, przywołanie jej symboliki zaczerpniętej ze świata zwierzęcego oraz próba odkrycia rzeczywistości w niej ukrytej.

1. CHARAKTERYSTYKA DZIEŁA

Tło historyczne powstania ezdraszowej apokalipsy stanowi klucz do zrozumienia jej przesłania. Geneza księgi łączy się ściśle z traumatycznym dla Żydów okresem ich historii. To właśnie zburzenie świątyni jerozolimskiej w roku 70 stało się motywem, na którym autor apokryficznej Księgi Ezdrasza postanowił zbudować swoje teologiczne rozważania³. Sytuacja, w jakiej na skutek działań wojennych znalazł się naród wybrany, wydaje się ze wszech miar tragiczna. Gruzy domu Bożego w Jerozolimie zdają się przekonywać o odwróceniu się Boga od swego ludu. W takich niezmiernie tragicznych chwilach pociecha, jakiej wypatrują Żydzi, nie może być jedynie ludzka. Zachwiana wiara w moc wiecznego przymierza potrzebuje boskiego umocnienia.

Autor Czwartej Księgi Ezdrasza, doskonale zdaje sobie sprawę z nastrojów, jakie opanowały jego rodaków. By pokrzepić Żydów, wzmocnić w nich wiarę i rozbudzić nadzieję, sięga on po specyficzny rodzaj literacki, jakim jest apokaliptyka⁴. Wybór apokalipsy jako narzędzia przekazu myśli teologicznej nie jest przypadkowy. To właśnie pisma o takim charakterze stały się doskonałym nośnikiem nadziei⁵ na odrodzenie, odnowienie Przymierza czy też Bożą interwencję w dziejach ludzkości⁶.

³ Por. Stone, *Fourth Ezra*, 40.

⁴ Por. Jędrzejewski, „Apokaliptyka”, 29-35.

⁵ Por. Parchem, *Pisma Apokaliptyczne*, 112; Esler, „The social function”, 101.

⁶ Wiara w Bożą interwencję w bieg dziejów ludzkości budowana jest na absolutnym przekonaniu o panowaniu Najwyższego nad światem i jego historią. Por. Parchem, *Obraz Boga*, 8.

Apokaliptyka, u źródeł której można dopatrywać się zarówno ruchu profetycznego, jak i mądrościowego⁷, z założenia ma przed czytelnikiem objawiać jakąś ukrytą do tej pory prawdę⁸. Nic więc dziwnego, że dzieła te cieszyły się popularnością i stanowiły doskonałe narzędzie do przekazu własnej myśli w sposób atrakcyjny i poparty Bożym autorytetem. Badając starożytne żydowskie apokalipsy, możemy wyszczególnić pewien schemat, który odpowiada ich budowie. Treść owych dzieł stanowi zarówno zapis prawd pretendujących do uznania za objawione, jak i opis samego objawienia. Jest ono przekazywane przez istotę pozaziemską. Jego odbiorcą natomiast staje się wybrany przez Boga człowiek, który ma za zadanie przekazanie innym tego, co zobaczył i usłyszał⁹.

Czwarta Księga Ezdrasza, zaliczana do żydowskich apokalips, jest doskonałą ilustracją powyższych twierdzeń. Narrator księgi opowiada czytelnikowi nie tylko to, co zobaczył bądź usłyszał, ale i nadaje objawieniu, jakiego dostąpił, odpowiednią interpretację. Wizja (czy też sen) będzie więc stanowić ważny element przekazu myśli teologicznej¹⁰. W zetknięciu z rzeczywistością objawioną, nierzadko pozaziemską, człowiek – powiernik tajemnicy – staje w bezradności, próbując ubrać w słowa to, czego doświadczył. Dlatego też apokalipsy uciekają się do języka symboli i rozbudowanych porównań.

Tak specyficzne narzędzia przekazu, jakimi są symbole, nie są jednak jasne i oczywiste w całej swojej interpretacji dla odbiorców. Nierzadko ich wyjaśnienie, podawane przez narratora, jest równie tajemnicze, jak one same. Wpisuje się

⁷ Mowa tu jest jednak tylko o pewnych początkach ruchu apokaliptycznego. Apokaliptyka, korzystając z różnych tradycji zaczerpniętych z Biblii, z biegiem czasu przekształciła się w odrębny nurt judaistyczny. Por. Parchem, „Wprowadzenie do apokaliptyki”, 27-40.

⁸ Collins, *Apocalypse*, 9.

⁹ Por. VanderKam, *Wprowadzenie*, 124.

¹⁰ Por. Rubinkiewicz, „Apokaliptyka”, 54.

to doskonale w założenia apokaliptyki: przybliżyć do tajemnicy, odsłonić jej część, lecz nie całość¹¹.

Jako dzieła zrodzone w obliczu pewnego kryzysu (czy to religijnego, czy to społecznego)¹² apokalipsy z upodobaniem sięgają po myśl eschatologiczną, czyniąc z niej swoje główne przesłanie. Niestabilny świat, w którym przyszło żyć autorom dzieł, domaga się tego, by Bóg zainterweniował w historię, przynosząc koniec zła¹³. Świat przez apokaliptyków postrzegany jest jako arena walki dobra i zła. Ten wyraźnie zaznaczony dualizm będzie cechą charakterystyczną Czwartej Księgi Ezdrasza i podobnych jej dzieł¹⁴. Boża interwencja jest tą siłą, która ostatecznie przyczyni się do zwycięstwa dobra i ostatecznego położenia kresu złu.

2. PREZENTACJA WIZJI

Czwarta Księga Ezdrasza już w swojej strukturze odzwierciedla przemyślaną koncepcję, którą swoim czytelnikom zamierza zaprezentować autor. Podział dzieła na siedem części przywozdi na myśl symboliczne znaczenie liczby siedem i sugeruje, że autor chce przekazać pewną doskonałą całość¹⁵. Wśród podzielonego na części apokaliptycznego przesłania znajdują się trzy wizje: wizja niewiasty (4 Ezd 9,26–10,59), wizja orła i lwa (4 Ezd 10,60–12,51) oraz wizja człowieka wychodzącego z morza (4 Ezd 13,1-58). Kiedy zwrócimy uwagę na budowę całego dzieła, zauważymy, iż zbudowane na schemacie 3+1+3¹⁶ szczególne miejsce poświęca wizji przemieniającej się w miasto niewiasty. Takie ułożenie wydaje się być uzasadnione tematem dzieła, w którym motywem przewodnim jest

¹¹ Por. VanderKam, „Reflections”, 15.

¹² Por. Collins, *The Encyclopedia of Apocalypticism*, I, 8.

¹³ Por. Gowan, *Eschatology*, 2.

¹⁴ Por. Sacchi, *L'Apocalittica Giudaica*, 47-48.

¹⁵ Por. Lurker „Siedem”, 112-113.

¹⁶ Por. Miduch, *Apokaliptyka*, 15.

leżąca w gruzach Jerozolima¹⁷. Kiedy jednak wyodrębnimy z apokalipsy te części, które stanowią zapis wizji, których doświadcza Ezdrasz, środkową z nich będzie właśnie wizja orła i lwa. Być może w ten sposób została podkreślona jej waga.

Zwierzęta pojawiają się dość często w tekstach o charakterze apokaliptycznym, stanowiąc swego rodzaju symbol, za którym nierzadko kryje się złożona rzeczywistość¹⁸. Apokaliptyczna fauna w opisie, z którym spotykamy się na kartach starożytnych ksiąg, odbiega jednak od tych znanych nam z życia codziennego zwierząt. Zwierzęta w wizjach i snach przybierają nierealne rozmiary, trudne do opisanie kolory, fantazyjne kształty, a ze swoim gatunkiem łączy je nieraz jedynie nazwa, jaką nadał im oglądający je apokaliptyk¹⁹. Takim wizjom z pewnością sprzyja funkcjonowanie w środowisku ich powstania legend i mitów, które nierzadko czyniły ze znanych zwierząt hybrydy czy wielogłowe potwory²⁰.

Wizja orła i lwa wkomponowana w treść Czwartej Księgi Ezdrasza zachowuje strukturę charakterystyczną dla innych wizji zawartych w tym apokryfie. Zostaje ona wprowadzona poprzez określenie czasu oraz sposobu jej oglądania (sen, widzenie nocne). Następnie czytelnik otrzymuje opis tego, co zobaczył bohater apokalipsy. Obraz kończy się wyrażeniem zdumienia, a nawet przerażenia Ezdrasza z powodu treści wizji. Jest to swego rodzaju wprowadzenie do wyjaśnienia, które udziela bohaterowi sam Bóg. Warto zwrócić uwagę na to, iż autor księgi przemawia nie tylko przez znękanego i pogrążonego w bólu Ezdrasza. Czyni to przede wszystkim w słowach pokrzepienia zawartych w omówieniu widzenia, którego źródło dla czytelnika ma pozostać nadprzyrodzone²¹. Wizja przybiera charakter historyczno-polityczny²².

¹⁷ Szerzej o znaczeniu tej wizji: Stone, *Ancient Judaism*, 96-102.

¹⁸ Por. Rubinkiewicz, „Apokaliptyka”, 54.

¹⁹ Por. Parchem, „Symbolika teriomorficzna”, 16-17.

²⁰ Por. Wirpszo, „Zwierzęce formy”, 115.

²¹ Por. Stone, *Fourth Ezra*, 32.

²² Por. Parchem, „Symbolika teriomorficzna”, 33.

Przedstawione w niej obrazy będą tyczyć się wydarzeń związanych z trudną historią ówczesnego świata.

Apokryficzna wizja orła i lwa, która przybiera postać snu²³, nie odbiega od innych wizji apokaliptycznych przywołujących zwierzęta. Doskonałym przykładem pism, które sięgają po symbolikę zwierzęcą, jest Pierwsza Księga Henocha wraz ze swoją Apokalipsą Zwierząt (1Hen 85–90) oraz Księga Daniela ze swoimi wizjami czterech bestii²⁴. Podobnie jak w tekście przypisywanemu prorokowi, tak i w apokryficznym dziele ezdraszowym na próżno jest szukać zwykłych znanych nam zwierząt w ich niezmienionej formie. Zarówno orłowi, jak i lwu nadano cechy wykraczające poza ich gatunek.

Ezdrasz śni o orle wychodzącym z morza. Ma on dwaście skrzydeł i trzy głowy. Unosi się nad ziemią, panując nad jej mieszkańcami. Z jego skrzydeł wyrastają mniejsze skrzydełka nazwane przeciwstawnymi. Orzeł, głosem wychodzącym z jego wnętrza, a nie z głowy, zwraca się do swoich skrzydeł, by nie czuwały równocześnie, lecz oczekiwały każde na swoją kolej. Również jego głowy pogrążone są we śnie. Ich panowanie przewidziane jest na koniec czasów.

Następnie Ezdrasz ujrzał, jak po prawej stronie orła wzniósł się jedno skrzydło i królowało nad całą ziemią. Kiedy nadszedł kres jego rządów, znikło i nie pozostał po nim żaden ślad. Po nim przyszedł czas królowania następnego, które po upływie oznaczonego czasu również znikło. Jego panowanie było jednak wyjątkowo długie, a głos oznajmił, że już żadne inne panowanie nie będzie tyle trwało. W podobny sposób, jednak krócej, podnosiły się i znikały następne ze skrzydeł. Niektóre z nich nie były w stanie objąć przewodnictwa, gdyż, kiedy ledwie podniosły się do panowania, nadchodził ich kres. W taki sposób z ciała śpiącego orła zniknęło dwanaście dużych skrzydeł i dwa małe. Pozostały trzy głowy oraz sześć małych skrzydełek.

²³ Por. Charles, *The Apocrypha and Pseudepigrapha*, 609.

²⁴ Por. Parchem, „Symbolika teriomorficzna”, 16-17.

Ezdrasz, obserwując orła, zauważył, że dwa z pozostałych skrzydełek zmieniły swoje miejsce. Przeniosły się pod jedną z głów orła. Cztery kolejne pozostały na swoim miejscu. One to postanowiły podnieść się, by objąć w imieniu orła władzę. Jednak próby dwóch pierwszych trwały zaledwie chwilę, gdyż, ledwo się uniósłszy, znikły. Dwa pozostałe również chciały pójść drogą poprzednich, jednak przeszkodziła im w tym środkowa głowa orła. Ona to obudziła się, połączyła z pozostałymi głowami i zjadła dwa małe skrzydła, które zamierzały objąć panowanie. Rozpoczął się czas królowania głowy. Jej okrutne rządy objęły całą ziemię. Jednak jej panowanie również było ograniczone. Kiedy znikła, pozostały dwie inne głowy, które wcześniej były przez nią wchłonięte. Nie było jednak między nimi zgody. Prawa głowa pochłonięła tę z lewej strony.

Gdy Ezdrasz we śnie obserwował przedziwne panowanie orła, usłyszał głos nakazujący mu patrzeć przed siebie. Ujrzał lwa pędzącego z lasu, który wołał do ptaka. Jego słowa były tak naprawdę słowami Najwyższego, który wybrał go do zganienia i pokonania orła. Piętnował jego zachowanie, wypominając mu „uciskanie cichych, kaleczenie pokornych, nienawiść względem mówiących prawdę” (por. 4 Ezd 11,42). Na samym upomnieniu się jednak nie skończyło. Lew ogłosił wyrok, jaki ma spaść na panującego orła, brzmiał on: „musisz zniknąć” (4 Ezd 11,45).

Gdy lew jeszcze mówił, ostatnia głowa orła znikła, a dwa skrzydła, które wcześniej umiejscowiły się pod nią, próbowały objąć panowanie. Jednak ich królowanie okazało się nietrwale i pełne zamieszania. Wkrótce i one znikły, a całe ciało orła spłonęło, wywołując przerażenie mieszkańców ziemi. Na tym kończy się nocna wizja, której dostąpił Ezdrasz. Napawa go ona jednak lękiem i niezrozumieniem. Prosi więc Boga, by ten wyjaśnił mu, czego dotyczyło nocne widzenie. Autor apokalipsy nie może pozwolić sobie na to, by jego odbiorcy byli pozostawieni całkowicie bez wyjaśnienia tajemnic, jakie oglądał Ezdrasz. Mimo, że zapisane w księdze tłuma-

czenie nie odkryje przed czytelnikami szczegółów, których mogliby być rządni, to jednak wskaże kierunek odczytywania zwierzęcych symboli, jakimi posłużył się Najwyższy dla objawienia tego, co ma się stać²⁵.

Najwyższy odpowiada na prośbę Ezdrasza i odkrywa przed nim znaczenie, jakie kryją w sobie symbole zwierząt pojawiające się w wizji. Orzeł jest symbolem królestwa, które ma objąć panowanie na ziemi, jego potęga będzie większa niż wszystkich poprzedzających je królestw. Rządy w nim będzie sprawowało dwunastu królów, jeden po drugim – to ich symbolizowały skrzydła podnoszące się, by rządzić²⁶. Głos, który wychodzi ze środka ciała ptaka, jest symbolem wewnętrznych napięć i sporów, jakie będą miały miejsce w królestwie, które symbolizuje. Nie to jednak będzie przyczyną upadku mocarstwa. Osiem małych skrzydeł to symbol pomniejszych władców. Śpiące głowy to symbol trzech panowań, które nastąpią w czasie ostatecznym. Władcy, których symbolizują, będą najokrutniejsi ze wszystkich, którzy do tej pory panowali. Jednak i dla nich nadejdzie kres. Dwa małe skrzydełka, które po śmierci głów objęły panowanie, to symbol rządów pełnych zamieszek i chaosu. Lew wychodzący z lasu, który gani orła i sprowadza na niego koniec, to z kolei „pomazaniec, którego Najwyższy zachowa na koniec dni” (4 Ezd 11,32).

3. CO KRYJE W SOBIE WIZJA?

Czytając wizję orła i lwa z Czwartej Księgi Ezdrasza, z łatwością dostrzeżemy, że trójgłowy orzeł posiadający wiele skrzydeł czy też lew, który mówi, nie są realnymi zwierzętami, a jedynie symbolicznymi postaciami, pod którymi kryje się głębsza rzeczywistość. Czy jesteśmy w stanie ją zgłębić

²⁵ Por. Box, *The Ezra Apocalypse*, 245.

²⁶ Parchem, „Symbolika teriomorficzna”, 19.

i wyczytać z tekstu księgi coś więcej niż to, co podaje nam zawarte w apokalipsie wyjaśnienie?

Przechodząc do interpretacji ezdraszowej wizji orła i lwa, warto zwrócić uwagę na charakterystyczny dla apokalipsy apokryficznych zabieg. Autorzy tych dzieł bardzo często piszą o czasach przeszłych jako o czasach mających dopiero nadejść. Tym samym chcą zapewnić sobie wiarygodność. Odwołują się też do współczesnych im czasów i nieznacznie wybiegają w przyszłość²⁷. Podobnie ma się sprawa z Czwartą Księgą Ezdrasza. Żyd żyjący w końcu I wieku po Chrystusie przedstawia się jako Ezdrasz, pisarz i reformator epoki powygnaniowej. Możemy więc wnioskować, że jego proroctwo ubrane w język apokaliptyczny będzie w dużej mierze opisywało sytuacje, które już się wydarzyły albo właśnie mają miejsce. Tak więc możemy przypuszczać, że wizja orła i lwa w dużej mierze odnosić się będzie również do czasów, które już minęły lub właśnie mijają. Autorowi dzieła bardzo mocno towarzyszy przekonanie o tym, że żyje w czasach ostatecznych. Traumatyczne wydarzenia, których był świadkiem, upewniają go o tym. Oczekuje on więc Bożej interwencji i spodziewa się jej w każdym momencie. Stąd w wizji pojawia się też odniesienie do przyszłości, obrazowane poprzez zwycięstwo lwa posłanego przez Boga.

Autor apokalipsy w użytej przez siebie symbolice nawiązuje do Księgi Daniela. Ezdraszowa wizja orła wpisuje się w koncepcję czterech królestw, które mają panować nad światem. Apokryf skupia się na tym ostatnim – czwartym i przedstawia go pod postacią wielkiego ptaka²⁸.

Odwołanie do orła i ukazanie go jako zwierzęcia panującego nad światem wydaje się być wyjątkowo czytelne dla wszystkich współczesnych autorowi apokalipsy odbiorców. Ptak ten widniał na rzymskich emblematkach militarnych i kojarzył się Żydom z przemocą, jakiej doświadczali od okupan-

²⁷ Por. VanderKam, *Wprowadzenie*, 124.

²⁸ Por. Stone, *Fourth Ezra*, 348.

ta²⁹. Groza owego symbolu podkreślona jest poprzez miejsce pochodzenia orła. Podnosi się od z morza – miejsca tajemniczego i strasznego, w którym według żydowskich legend panował potwór morski lewiatan³⁰. Skrzydła orła to władcy imperium następujący po sobie kolejno i sprawujący rządy nad światem³¹. Komentatorzy w poszczególnych podnoszących się i przejmujących panowanie skrzydłach rozpoznają: Juliusza Cezara, Oktawiana Augusta, Tyberiusza, Kaligulę, Klaudiusza, Nerona, Windeksa, Nimfidiusza, Galbę, Pizona, Ottona³². Małe skrzydełka, które wyrosły już po ukazaniu się postaci orła, mogą być symbolem wszystkich tych, którzy uzurpowali sobie władzę w Cesarstwie Rzymskim i zarządzili światem poprzez intrygi i knowania, stając się nierzadko rywalami dla władców. Trzy głowy orła zdają się wskazywać na trzech cesarzy: Wespazjana i jego dwóch synów – Tytusa i Domicjana³³. Skrzydła ukryte pod jedną z głów, w końcu pożarte przez nią, bywają identyfikowane z konkretnymi postaciami historycznymi: Mucianusem, prokonsulem Syrii, oraz Tyberiuszem Aleksandrem, prefektem Egiptu. Obaj spiskowali i chcieli pozbawić władzy Domicjana³⁴.

Podnoszenie się kolejnych skrzydeł i ich znikanie to obraz mający na celu ukazanie przemijalności panowania rzymskich władców. Panowanie żadnego z nich nie trwało wiecznie. Nawet gdy jego rządy trwały długo, to i tak dobiegały końca, a na jego miejsce przychodził następny. Niestabilność i przemijalność władców ówczesnego świata dodatkowo podkreśla głos wychodzący ze środka zwierzęcia. Podana nam przez Ezdrasza interpretacja każe łączyć go z wewnątrz-

²⁹ Por. Charles, *The Apocrypha and Pseudepigrapha*, 609.

³⁰ Por. Szczepanowicz – Mrozek, „Lewiatan”, 225-229.

³¹ Por. Stone, *Fourth Ezra*, 348.

³² Por. Parchem, „Symbolika teriomorficzna”, 35-36.

³³ Por. Box, *The Ezra Apocalypse*, 249. Dyskutowane są także inne możliwości. Por. Myers, *I and II Ezra*, 299-302.

³⁴ Por. Charles, *The Apocrypha and Pseudepigrapha*, 610.

nymi napięciami, jakie zachodzą w królestwie kryjącym się pod symbolem orła.

Jakim było imperium, które w nocnym widzeniu przybiera postać orła, najlepiej oddają słowa wypowiedane przez lwa. Mówi on o dzierzeniu władzy wśród trwogi, o wielkim ucisku, o rządach przepelnionych zdradą (por. 4 Ezd 11,40). Pycha i obelżywość trójgłowego potwora doszły aż do Najwyższego, implikując Jego interwencję. Warto podkreślić, iż mowa tu o całym królestwie, nie o jego poszczególnych władcach, lecz o całej rzeczywistości rzymskiego panowania. Autor ezdraszowej apokalipsy widzi w Rzymie wrogą Żydom, a tym samym i Bogu, siłę, która dąży do zniszczenia narodu wybranego. Czwarta Księga Ezdrasza nawiązuje tu do Księgi Daniela i pojawiających się w niej apokaliptycznych bestii. Orzeł ma być ostatnią – przewyższającą w swoim okrucieństwie pozostałe (por. 4 Ezd 11,39-40).

Siła zła prezentowana pod postacią orła zostaje skonfrontowana z siłą dobra, którą wyobraża lew. Wyraźnie jest on Bożym posłańcem, a więc narzędziem boskiej, wyczekiwanej interwencji. Nabiera ona charakteru eschatologicznego ze względu na odwołanie do całkowitego unicestwienia zła oraz sądu, który ma nadejść³⁵. Przeciwwstawienie orłowi lwa wpisuje się w dualistyczny obraz rzeczywistości malowanej przez apokaliptyków³⁶. Lew symbolizuje mesjasza, pochodzącego z rodu Dawida, którego Bóg zachował na czasy ostateczne (por 4 Ezd 12,32).

Zwierzę to budzące ogólny postrach dla Żydów bardzo często symbolizowało samego Boga i Jego działanie³⁷. W myśli biblijnej tradycji (por. Rdz 49,9) odnoszone było do pokolenia Judy i związanych z nim obietnic mesjańskich. Nie zawsze jednak symbolika owego zwierzęcia była pozytywna (por. Dn 7,4). Zastanawiać może odwrócenie Danielowego

³⁵ Por. Gowan, *Eschatology*, 2; Rubinkiewicz, „Apokaliptyka”, 56.

³⁶ Por. Sacchi, *L'Apocalittica Giudaica*, 47-48.

³⁷ Por. Wajda, *Szkice*, 143-144.

symbolu lwa i przypisanie mu pozytywnego znaczenia³⁸. Wzmianka o zachowaniu mesjasza specjalnie do misji, którą ma spełnić w czasie ostatecznym, wydaje się być świadectwem wiary w preegzystencję pomazańca i jego zstąpienie w odpowiednim czasie³⁹. Owa mesjańska misja jest przedstawiona czytelnikowi apokalipsy: kładzie on kres złu (utożsamianemu z orłem), sprawuje sąd (por. 4 Ezd, 12,33) oraz zbiera resztę ludu, który należy do Boga, uwalniając i pocieszając go (por. 4 Ezd 12,34). Można dostrzec tu pewną reinterpretację postaci Syna Człowieczego z Księgi Daniela oraz Księgi Przypowieści Etiopskiej Księgi Henocha⁴⁰.

W obrazie konfrontacji lwa i orła czytelnik Czwartej Księgi Ezdrasza nie ma wątpliwości, która z sił ukrytych pod zwierzęcymi symbolami jest większa i zwycięża. Wyłącznie słowa wypowiedane przez lwa sprawiają, że królestwo orła zaczyna znikać (por. 4 Ezd 12,1). Za misją, którą wypełnia lew, stoi bowiem autorytet samego Boga.

Mimo iż mesjańska postać lwa wydaje się najprostszą do rozszyfrowania w wizji, jaką znajdujemy w 11 rozdziale Czwartej Księgi Ezdrasza, wśród niektórych badaczy tekstu rodzą się wątpliwości, czy ów symbol mesjański można byłoby interpretować w kategorii zbiorczej – czy lew nie mógłby być obrazem całego mesjańskiego królestwa? Jednak takie rozumienie owego symbolu lepiej korespondowałoby z interpretacją orła jako królestwa, nie zaś pojedynczych władców⁴¹. Na niekorzyść takiej interpretacji zdaje się przemawiać jednolita struktura symbolu lwa. Nie jest on jak orzeł obdarzony wieloma, nienaturalnymi częściami ciała. Dodatkowo to dopiero po sądzie mesjasz zbiera wokół siebie lud należący do Boga, zbiera rozproszone pokolenia Izraela⁴² – można by rzec, tworzy mesjańskie królestwo (por. 4 Ezd 12,33-34).

³⁸ Por. Parchem, „Symbolika teriomorficzna”, 38.

³⁹ Por. Charles, *The Apocrypha and Pseudepigrapha*, 614.

⁴⁰ Por. Stone, „The Concept of the Messiah”, 302.

⁴¹ Por. Box, *The Ezra Apocalypse*, 246.

⁴² Por. Stone, *Fourth Ezra*, 404.

4. ZAKOŃCZENIE

Orzeł i lew to dwie przeciwstawne sobie siły, które według Czwartej Księgi Ezdrasza zostały zachowane na czasy ostateczne. Bolesne przeżycia autora owej apokalipsy sprawiły, że pod symbolami owych zwierząt umieszcza on imperium rzymskie i mesjasza. Przekonany jest, iż pełne okrucieństwa i przemocy rządu Rzymu wpisują się w koncepcję wizji nadchodzącego końca. Dlatego też przeciwstawia on wyczekiwanego mesjasza wrogiej sile imperium. Potężne królestwo orła nie ostoi się, kiedy stanie naprzeciw pomazańca wysłanego przez Boga. Jego triumf jest przecież zwycięstwem Najwyższego. Taki obraz, ścierających się dwóch sił, odpowiada wspomnianej już wcześniej predylekcji apokaliptyków względem dualizmu. Spojrzenie na zmierzający ku końcowi świat, jako na arenę walki dwóch sił, stanowi cechę charakterystyczną apokaliptycznego przekazu eschatologii.

Zrodzona w czasie wielkiej próby ezdraszowa apokalipsa ma stanowić pocieszenie i wlać w serca zgnębionych Żydów nadzieję. Oto w ostatecznej konfrontacji sił zła i dobra wygra dobro. Autor, zgodnie z koncepcją dzieła apokaliptycznego, ubiera rzeczywistość w symbole: tu symbol orła i symbol lwa. Jednak są one na tyle jasne, by współczesny autorowi czytelnik mógł z łatwością odkryć, wlewające w serce otuchę, przesłanie.

BIBLIOGRAFIA

- Box G.H., *The Ezra Apocalypse* (London: Isaac Pitman & Sons 1912).
- Charles R.H., *The Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament in English* (Oxford: Clarendon Press 1969).
- Collins J.J., *The Encyclopedia of Apocalypticism* (New York, NY: Continuum 1999) I.
- Collins J.J., *Apocalypse. The Morphology of Gener* (Missoula, MT: Scholar Press 1979).

- Esler P., „The Social Function of 4 Ezra”, *Journal for the Study for the New Testament* 53 (1994) 99-123.
- Gowan D.E., *Eschatology of the Old Testament* (Edinburgh: T & T Clark 2000).
- Jędrzejewski S., „Apokaliptyka jako rodzaj literacki”, *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 51/1 (1998) 29-35.
- Lurker M., „Siedem”, *Słownik obrazów i symboli biblijnych* (red. M. Lurker) (Poznań: Pallottinum 1989).
- Mędała S., *Wprowadzenie do literatury międzytestamentalnej* (Kraków: Enigma Press 1994).
- Miduch M., *Apokaliptyka żydowska o nadziei* (Kraków: Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie. Wydawnictwo Naukowe 2012).
- Myers, J.M., *I and II Esdras. Introduction, Translation and Commentary* (New York, NY: Garden City 1974).
- Parchem M., *Obraz Boga w pismach apokaliptycznych okresu Drugiej Świątyni* (Bydgoszcz: KRD 2013).
- Parchem M., *Pisma Apokaliptyczne i testamenty* (Kraków: Enigma Press 2010).
- Parchem M., „Symbolika teriomorficzna w żydowskich pismach apokaliptycznych okresu Drugiej Świątyni na przykładzie Księgi Daniela (Dn 7–8), Apokalipsy zwierząt (1Hen 85–90) i Czwartej Księgi Ezdrasza (4 Ezd 11–12)”, *Studia Gdańskie* 36 (2015) 17-44.
- Parchem M., „Wprowadzenie do apokaliptyki”, *Pisma apokaliptyczne i testamenty* (red. M. Parchem) (Kraków – Mogilany: Enigma Press 2010) 21-114.
- Rubinkiewicz R., „Apokaliptyka u progu ery chrześcijańskiej”, *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 41 (1988) 51-59.
- Rubinkiewicz R., *Apokryfy Starego Testamentu* (Warszawa: Vocatio 1999).
- Sacchi P., *L'apocalittica giudaica e la sua storia* (Brescia: Paideia 1990).
- Stone M., *Ancient Judaism. New Visions and Views* (Grand Rapids, MI: William B. Eerdmans Publishing Company 2011).
- Stone M., *Fourth Ezra. A Commentary on the Book of Fourth Ezra* (Minneapolis, MN: Fortress Press 1990).

- Stone M., „The Concept of the Messiah in IV Ezra”, *Religions in Antiquity: Essays in Memory of E.R. Goodenough* (red. J. Neusner) (Leiden: Brill 1968) 295-312.
- Szczepanowicz B. – Mrozek A., „Lewiatan”, *Atlas zwierząt biblijnych* (red. B. Szczepanowicz – A. Mrozek) (Kraków: WAM 2007) 225-229.
- Wajda A.M., *Szkice z Biblijnego zwierzyńca* (Kraków: Petrus 2016).
- Wirpszo K., „Zwierzęce formy strażników w egipskich księgach zaświatów”, *Zwierzę jako sacrum w pradziejach i starożytności* (red. L. Kostuch – K. Ryszewska) (Kielce: Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej 2006) I, 115-125.
- VanderKam J.C., „Reflections on Early Jewish Apocalypses”, *Apokaliptyka wczesnego judaizmu* (red. M. S. Wróbel) (Lublin: Wydawnictwo KUL 2010).
- VanderKam J., *Wprowadzenie do wczesnego judaizmu* (Warszawa: Cyklady 2006).

MARIA MIDUCH, doktor teologii biblijnej (UPJPII, 2012), magister teologii (PAT, 2007), magister studiów bliskowschodnich (UJ, 2010), wykładowca zagadnień biblijnych w Wyższym Seminarium Duchownym Towarzystwa Salezjańskiego w Krakowie. Zainteresowania naukowe: literatura okresu międzytestamentalnego, mesjanizm oraz apokaliptyka. Autorka m.in. monografii *Apokaliptyka żydowska o nadziei* (Kraków: Wydawnictwo Naukowe UPJPII 2012).